

ЂОРЂЕ Н. ЂЕКИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТАМАН ЗА ИСТОРИЈУ

МИЛОШ Н. ПАВЛОВИЋ²

САМОСТАЛНИ ИСТРАЖИВАЧ, ЛЕСКОВАЦ

DROSIACO, MARIANORUM IUDICE³

САЖЕТАК. У раду се настоји објаснити зашто владар Неретљана Дружак, о коме постоје записи који датирају из 839. године, носи титулу судије. Није дан други српски владар никада није забележен са овом титулом. Објашњење је нађено у чињеници да су државе на одређеном степену свога развоја од друштвене заједнице преузеле бригу о обезбеђењу јавног мира, чиме је владар постајао и врховни судија. Будући да се судијска функција у држави јаче и више осећала од осталих владарских функција, владар је стога по њој и добио титулу. С обзиром на чињеницу да су се Неретљани бавили и гусарењем, то је значило додатно снажење ауторитета власти и дисциплине у њиховој држави, те је тиме судијска функција још више добила на важности. Аналогија овом помену судије нађена је у помену влашког судства у Хиландарској повељи из 1198. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Дружак судија, Неретљани, судство, врховни судија, влашко судство.

¹ djekicdj@ptt.rs

² pavlovic.n.milos@gmail.com

³ Рад је примљен 19. октобра 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 9. децембра 2016.

Пишући о државној организацији српских држава раног средњег века и анализирајући сачуване податке Константина VII Порфирогенита, М. Благојевић закључује да је постојало неколико различитих типова. Најсложенији облик биле су земље где спада Србија, затим *архонџије* као што су биле Травунија и Захумље и на крају Дукља и Паганија, тј. држава Неретљана. За Дукљу и Паганију Благојевић закључује да су биле на најнижем степену државног развоја. Чињеница да Порфирогенит, пишући о Србији, Захумљу, Травунији и Дукљи не наводи у њима постојање жупа, а код Паганије то чини (Благојевић, Медаковић, 2000, стр. 36–37), могла би да нас наведе на закључак да је Паганија имала најнеразвијенију државну организацију.

Међутим, осим Константина VII Порфирогенита, податке о Неретљанима наводи и Јован Бакон у Венецијанској Хроници, у којој проналазимо и податак о склапању мира 839. године између Венеције, с једне стране и Хрватске и Неретљана, с друге. Мир су у име Венеције закључили дужд Петар Траденик, у име Хрватске кнез Мислав и *Drosaico, Marianorum iudice*, тј. судија Дружак, испред Неретљана (Rački, 1877, стр. 335–336).⁴

Реч је о трима личностима које склапају мир. Дужд Петар Траденик – изборни владар, што је значило да се периодично смењивао, али док је владао управљао је Венецијом и водио спољну политику. Кнез Мислав је као владар управљао Хрватском и такође је водио њену спољну политику. Аналогно томе и Дружак је био владар Неретљана који је у име своје државе преговарао и склапао мир. На то указују и примери српског кнеза Властимира, који је владао у исто време када и Дружак и његовог сина кнеза Мутимира, који су склопили мир са Бугарском. Мутимир је владао у другој половини IX века. Сам чин склапања мира, у име Мутимира, обавили су његови синови Бран и Стефан (Ферјанчић, 1959, стр. 52). Ако се има у виду да је владар био тај који је водио спољну политику, онда би поменути Дружак требао да буде владар Неретљана или бар син владарев. Међутим, ниједан српски владар се никада није називао судијом.

⁴ Податке које користимо наводимо према Фрањи Рачком, пошто нам је остало недоступно целовито издање Венецијанске Хронике (*Iohannis Diaconi Chronicon Venetum et Gradense*, MGH SS VII, ed. G. H. Pertz, Hannoverae 1846). Тибор Живковић наводи да између издања из 1846. и најновијег (*Giovanni Diacono. Istoria Veneticorum*, Bologna 1999) нема веће разлике у читању (Живковић, 2012, стр. 11).

У овом раду настојаћемо да одговорима на питање, зашто се то чинило са Дружаком.

Осим Дружака помињу се и друга лица, која су се у њему мање или више блиском времену и простору називала судијама. Помињање судије у Котору у Андеацијевој повељи почетком IX века, дакле неколико деценија пре него што је поменут Дружак, јесте помињање градског чиновника (Ковачевић, 1956, стр. 93–97). Котор је у то време био под влашћу Византије, у коме је епископ учествовао у раду Седмог васељенског сабора 787. године (Живковић, 2004, стр. 57–58). Византијска архонтија Далмација, обновљена је између 812. и 817, а тема је основана између 817. и 821. године (Живковић, 2001, стр. 37) и у њен састав улазио је и Котор, тако да није могуће поредити друштво и организацију Котора са државом Неретљана која је била тек у фази настајања.

Судије се, по други пут, спомињу у одлукама Сплитског сабора 925. године, где се наводи да је папа послао своје посланике да се сусретну са хрватским краљем, епископима и судијама (Живковић, 2004, стр. 119–120). Изнето је мишљење да су поменуте судије били жупани, односно били су органи власти у држави, а не неко ко има право да влада државом.

У *Лейойису ѿѿа Дукљанина* наводи се да су право суђења у Дукљи имали органи управе: банови,⁵ тј. војводе⁶ и кнезови,⁷ тј. жупани.⁸ У име војводе и кнезова (жупана) судили су сатници који су убирали и порез. Војводини сатници су пола прихода давали

⁵ Титула бана се први пут помиње у делима Константина VII Порфирогенита (Ферјанчић, 1959, стр. 33). До XII века проширила се на територију некадашње „Крштене Србије” (Ђирковић и Михаљчић, 1999, стр. 28).

⁶ Војвода је изузетно стара титула. Среће се и код Руса, Пољака и Чеха (Ђирковић и Михаљчић, 1999, стр. 95). Ова титула је, вероватно, стога словенског порекла.

⁷ Константин VII Порфирогенит назива српске владаре од IX века архонтима, што се у историографији преводи титулом – кнез (Ферјанчић, 1959, стр. 50).

⁸ Жупани су најстарији органи власти забележени код јужних Словена (Ђирковић и Михаљчић, 1999, стр. 197–198). Константин VII Порфирогенит је забележио да Срби немају архонте већ само старце жупане који се налазе као органи власти на челу територијалних организација (Ферјанчић, 1959, стр. 14–16). Стварањем архоната, тј. кнезова, као више титуле од жупана (Ковачевић, 1967, стр. 393–403), жупани не нестају, али губе на претходном значају. Забележен је жупан Крсмир у једном натпису из X или XI века, као ктитор цркве (Павић, 1986, стр. 25); историјски извори бележе и жупана Грдешу из XII века (Радојичић, 1931, стр. 155–156). Од средине XII века, када долази до успона Рашке, њени владари носе титулу великог жупана (Ђирковић и Михаљчић, 1999, стр. 198).

војводи, а пола владару, док је кнежев сатник трећину давао кнезу – жупану, а две трећине владару. И на основу приче о Тихомилу (Мијушковић, 1988, стр. 118) може се закључити да је кнез имао право да суди потчињеним људима. У Угарској је такође две трећине прихода које су жупани убирали ишло владару, а трећина је остајала жупану (Рокаи и др., 2002, стр. 51–52).⁹ Међутим, органи управе нису имали права вођења спољне политике, те тако ни њихово поређење са Дружаком није могуће.

Извори бележе, и то тек после више од два века, имена и титуле других владара Неретљана. У документу датираном у 1076–1078. наведено је „*Jacobum [...] ducem marianorum*” (Rački, 1877, бр. 97, стр. 113), односно две године касније „*Jacobum marianorum ducem*”. У напмени се наводи да је Јаков жупан („*alias moriaristicus iupanus*” (Rački, 1877, бр. 111, стр. 128, 136). То значи да је Јаков *ducem* тј. кнез Неретљана, за кога Рачки наводи да је он жупан. Јаков се, међутим, помиње после више од два века од Дружака, стога не можемо са сигурношћу да закључимо да је и Дружак био кнез, односно жупан.

Још један од начина да се дође до одговора на питање зашто владар носи титулу судије, јесте да се обрати пажња на развој државе у раном средњем веку.

Српско средњовековно право, као и право других народа, прошло је „крз период приватне реакције постепено се претварајући у државну реакцију” (Стојановић, 2003, стр. 51–52).

У тренутку настајања српске државе, и даље је на снази освета, умир и систем композиције.

Кривично право своје порекло води из времена освете, најстаријег забележеног облика решавања спорова. Интервенција друштвене заједнице сводила се у почетку само на помоћ оштећеној страни у извршењу освете, а касније и у настојању да спречи извршење кривичног дела. На тај начин је друштвена заједница преузимала на себе обавезу обезбеђења јавног мира, а кривично дело се третирало као повреда јавног мира заједнице, а не само чин против појединца (Чучковић, 1971, стр. 257; Ђекић, 2012, стр. 39–40).

Друштвена заједница временом је настојала да изађе из круга освете због које је и она сама трпела. Излаз је нађен у огранича-

⁹ Овај податак наводи Отон Фрајзиншки. У Угарској је било седамдесетак жупанија.

вању освете, и увођењу умира и система композиције (Кадлец, 1924, стр. 91–92; Тарновски, 1931, стр. 3).

Код умира¹⁰ се кривично дело третирао као поремећај равнотеже односа у друштву, па је стога казна имала задатак да изврши повраћај те равнотеже као и повратак у пређашње стање колико је то било могуће. Извршилац кривичног дела требало је да испуни празнину која је настала његовим кривичним делом (Павковић, 1977, стр. 627–632; Павковић, 1999, стр. 343–344).

Систем композиције је подразумевао да оштећена страна понизи и добије материјалну надокнаду од кривчеве стране. Он није на тај начин укинуо освету већ је оштећеној страни препуштао избор између освете или примене система композиције. Композиција се сматрала прихватљивијом за одржавање јавног реда и мира, што је временом водило смањењу кривичних дела за која је била дозвољена освета. Такође се постепено смањивао број лица која су имала права да изврше освету (Кадлец, 1924, стр. 91–93; Тарновски, 1931, стр. 3–4; 1979, стр. 1441–1442; Бекић, 2012, стр. 41).

Покретање кривичног поступка представљало је, у преддржавном периоду и у тренутку када је настајала држава, приватну ствар појединца. Оштећена страна је сама одлучивала о томе да ли може и да ли жели да покрене кривични поступак против оног ко је извршио кривично дело. Ако оштећена страна не би сама покренула поступак, у том случају није га покретала ни друштвена заједница, а касније ни држава. То је значило да су кривична дела дуго одржала приватни карактер, што је спречавало друштвену заједницу и државу да реагује.

Тежњом да постепено преузме обезбеђење јавног мира од друштвене заједнице, држава показује да то постане њен монопол. Будући да је обезбеђење јавног мира постало монопол државе, она је одатле извела и своје монополско право на реакцију због његове повреде, односно држава је победила друштвену заједницу зато што је била организованија и зато што је имала инстру-

¹⁰ У развоју умира постојале су две етапе. Старија, када је долазило до замене убијеног другим лицем. Ова етапа имала је такође две варијанте. Код прве варијанте, долазило је до непосредне замене убијеног убицом. Тада је убица постајао брат, син или муж породици из које је убијени. Друга варијанта подразумевала је да род убијеног из рода убице узме жену која треба да роди дете у замену за изгубљеног члана. Друга, млађа етапа, подразумевала је долажење до умира склапањем духовног сродства тј. кумством или побратимством, а потом и склапањем брачних веза између страна умирница.

мент силе и сталне органе власти. Део материјалне надокнаде, који је плаћала кривчева страна или сам кривац, код система композиције почиње да припада држави (Кадлец, 1924, стр. 93; Тарановски, 1931, стр. 4–6; Стојановић, 2003, стр. 51–52).

То је практично значило да је држава на себе преузела право реаговања због извршења кривичног дела. На тај начин је држава, односно владар који је био на њеном челу, добио функцију врховног судије (Кадлец, 1924, стр. 109–111).¹¹

Владар је, осим што је био врховни командант и имао право да води спољну политику, постао и врховни судија (Ђекић, 2012, стр. 39–46).¹²

Инсистирање на титули судија код Дружака наводи на претпоставку да није прошло дуго времена како је владар добио ово право.

Владар који је носио титулу судије указивао је на то колико је ова функција била значајна за њега и његове поданике, односно за његову државу. Може се претпоставити да се у пракси на судијску функцију гледало као на најважнију функцију владара, јер су његови поданици управо тај облик његове власти највише, најнепосредније и осећали. Била им је доступна и у рату и у миру, много више од функције војног команданта, јер се није увек ратовало. Имајући у виду да су се Неретљани бавили гусарењем, што подразумева једно готово војнички устројено друштво, засновано на хијерархији и дисциплини, право њиховог владара да буде врховни судија морало је то и да додатно потврди и тиме назначи озбиљност и тежину званичног положаја. Овај облик права био је ближи, доступнији, самим тим и разумљивији поданицима, за разлику од права владара да води спољну политику, која се њих лично није толико дотичала.

¹¹ Владар није могао да зна целокупно обичајно право свога времена, он је на свом двору држао људе који су познавали обичајне норме из различитих домена права или са различитих територија његове државе. То су били саветници владара у изрицању пресуде. Поштујући њихове савете, водио је спорове и доносио пресуде.

¹² Мисли се на оно што је држава дозволила и прихватила као правно дозвољено. Оно на шта треба обратити пажњу јесте чињеница да иако је владар постао врховни судија то није довело до нестанка крвне освете. У Босни се освета задржала до краја средњег века, али у Рашкој она нестаје пре XII века када убиство прелази у надлежност владаревог суда. То би онда значило да је, вероватно, и у држави Неретљана за најтежа кривична дела, као што је и убиство, било задржано право приватне реакције.

Посебно треба обратити пажњу на чињеницу да у то време Срби у држави Неретљана нису били крштени, они ће процесом покрштавања бити обухваћени касније, што значи да, у њиховом случају, хришћанство није помогло настанку и учвршћењу судске власти владара. Дакле, из наведеног произилази да је процес у којем је владар постао врховни судија – резултат унутрашњег државно-правног развитка.

Постоји барем још један пример у српским средњовековним изворима који се може упоредити са овим. То је помињање Радовога и Ђурђевог судства код Влаха у Хиландарској повељи Стефана Немање (Трифунковић, Бјелогрић, Брајовић, 1986, стр. 49–60). Помињање судства у Повељи указује на право влашких старешина да суде својим Власима (Тарановски, 1935, стр. 147). На основу тога може се претпоставити да је крајем XII века и код влашких старешина била веома важна судска функција. Помињање Радовога и Ђурђевог судства, сведочи о томе, до тада, код влашких заједница, завршен процес у којем су влашке старешине постале врховне судије у влашком друштву.

Међутим, као и код Неретљана, та власт је еволуирала, те је стога већ почетком XIII и у првој половини XIV века овај стадијум превазиђен и влашке старешине добијају нове титуле, називају се кнезови¹³ и премићури,¹⁴ као што се и код Неретљана бележи кнез Јаков у другој половини XI века.

¹³ У Жичкој хрисовуљи краља Стефана Првовенчаног, кнез Грд (Новаковић, 1912, стр. 572); у повељи краља Милутина Хиландару из 1282–1298. године, кнез Воихна (Новаковић, 1912, стр. 390); у Дечанској хрисовуљи, другој и трећој (Ивић, Грковић, 1976, стр. 125–256) спомиње се кнез Ђурађ, а у Арханђеловској хрисовуљи цара Душана, кнез Ђурађ (Мишић, Суботин-Голубовић, 2003, стр. 103, 133).

¹⁴ У Светостефанској хрисовуљи краља Милутина спомињу се премићури Костадин у катуу Барелевском, Војсил у катуу Бобојевац, Војсил Групшић у катуу Војсилац (Трифунковић, 2011, стр. 140, 147, 152–153). Помиње се и у повељи краља Душана којом поклања цркву Св. Николе у Врању манастиру Хиландару, катун влаха Псодерци, као и истоимено село и премићур Болеслава (Марјановић-Душанић, 2005, стр. 69–85). У Арханђеловској хрисовуљи цара Душана спомињу се премићур Бајислава на челу Блачана, премићур Воихна на челу Добрушинаца Јанчишта, премићур Богдан на челу катуна Кострчана и премићур Град на челу катуна Драгољевци (Мишић, Суботин-Голубовић, 2003, стр. 100, 102, 103, 106, 131, 133, 134, 136). У литератури је могуће пронаћи израз *џремићур* и *џремићур*. С обзиром на чињеницу да је оригиналан назив на старославенском гласио „ПРЪМНКУРЪ”, у овом раду смо се определили за варијанту *џремићур*.

Међутим, као ни код Неретљана, тако ни у случају Влаха то није значило да је централна власт – владар, односно старешина – преузео на себе решавање свих спорова; то је само значило да је владар постао највиша судска инстанца која суди – која решава спорове од највећег значаја.

Да преузимање функције врховног судије није значило нестанак освете сведоче нам подаци из Босне. У Босни се освета очувала до краја средњег века. Штавише, појам „обичај босански” управо се односи на крвну освету (Ђекић, 2013, стр. 851). Познато је и да се очувало и патримонијално судство, мешовити судови, обичајно правни начини решавања спорова. Али оно што је од великог значаја – држава је постала једном за свагда највиша судска инстанца која није решавала све спорове и на свим нивоима, али ако је било потребе и ако је држава сматрала да има у томе интерес, последња реч била је реч државе.

ИЗВОРИ

Ивић П. и Грковић М. (1976). *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад: Институт за лингвистику.

Мијушковић С. (1988). *Љеѣойис љоја Дукљанина*, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Мишић С., Суботин-Голубовић Т. (2003). *Свеѣоарханџеловска хрисовуља*, Београд: Историјски институт.

Новаковић С. (1912). *Законски сљоменици срѣских држава средњеј века*. Београд: Српска краљевска академија.

Павић М. (1986). *Сѣари срѣски зайиси и најѣйиси*, Београд: Српска књижевна задруга.

Марјановић-Душанић С. (2005). „Повеља краља Стефана Душана поклањању цркве Светог Николе у Врању манастиру Хиланадару”. *Сѣари срѣски архив* 4, 69–85.

Трифуновић Ђ. (2011). *Повеља краља Милуѣина манасѣиру Бањска*. Београд: Службени гласник.

Трифуновић Ђ., Бјелогрић В., Брајовић И. (1986). „Хиландарска оснивачка повеља светог Симеона и светог Саве”. У: Стефан жички епископ, Драган Тодоровић, Светлана Милинковић (прир.), *Осам векова Сѣуденице: зборник радова* (стр. 49–60). Београд: Београд: Свети архијерејски синод СПЦ ; БИГЗ.

Ферјанчић Б. (1959). *Визанѣијски извори за исѣорију народа Јуѣославије* (т. II). Београд: Научно дело.

Rački F. (1877). *Documenta historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia. Zagrabiae: Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium.*

ЛИТЕРАТУРА

Благојевић М., Медаковић Д. (2000). *Исѣорија срѣске државносѣи, књија I, Од насѣанка ѣрвих држава до љочеѣка срѣске националне револуције*. Нови Сад: САНУ огранак у Новом Саду и Беседа ; Друштво историчара јужнобачког и сремског округа.

Ђекић Ђ. (2012). „Српско средњовековно право: од освете до резервата судских”. *Зборник Маѣице срѣске за друшѣивене науке* 138 (1), 39–46.

Живковић Т. (2012). „Неретљани – пример разматрања идентитета у раном средњем веку”. *Исѣоријски часоѣис*, књ. LXI, стр. 11–25.

Живковић, Т. (2001). „Тактикон Успенског и тема Далмација”. *Исѣоријски часоѣис* 48, 9–43.

Живковић, Т. (2004). *Црквена орѣанизација у срѣским земљама (рани средњи век)*. Београд: Историјски институт; Службени гласник.

Кадлец, К. (1924). *Прводийно словенско право пре Х века*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

Ковачевић Ј. (1967). *Историја Црне Горе, књ. 1, Од најстаријих времена до краја XII вијека*. Титоград.

Ковачевић Ј. (1956). „На трагу најстарије књижевности Дукље и Јужног приморја”. *Сјоменик САН CV*, 93–97.

Павковић Н. (1977). „Питање првобитног умира крвне освете”. *Balkanica VIII*, стр. 627–632.

Правна енциклопедија (1979). Београд: Савремена администрација.

Радојичић Ђ., Сп. (1931). „Грдеша (Грд) требињски жупан XII века”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XI, стр. 155–156.

Рокаи П., Бере З., Пал Т., Касаш А. (2002). *Историја Мађара*. Београд: Clio.

Стојановић, З. (2003). *Кривично право: општи део*. Београд: Правни факултет.

Тарановски, Т. (1931). *Историја српског права у Немањинској држави II део: историја кривичног права*. Београд: Геца Кон.

Тарановски, Т. (1935). *Историја српског права у немањинској држави III–IV део*. Београд: Геца Кон.

Ђирковић С., Михаљчић Р. (прир.) (1999). *Лексикон српског средњег века*. Београд: Knowledge.

Чучковић В. (1971). „Крвна освета у средњовековном босанском праву”. *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, књ. XIX, 255–274.

Ђекић, Ђ. (2013). „Shvatanje porekla zakona i običaja u pisanim izvorima Srba u srednjem veku”. U: Dragan Nikolić, Aleksandar Đorđević, Miljana Todorović (ur.), *Zbornik radova 1700 godina Milanskog edikta* (str. 845–856). Niš: Pravni fakultet.

ĐORĐE N. ĐEKIĆ

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY

MILOŠ N. PAVLOVIĆ

INDEPENDENT RESEARCHER, LESKOVAC

SUMMARY

DROSAICO, MARIANORUM IUDICE

The paper tries to provide an answer to a question why a ruler of the Narentines was called a judge. When making a comparison between Drosaico and other occurrences of the title of judge at that time, it can be concluded that none of them was authorised to lead foreign policy. Such right was solely the ruler's one. While researching why a ruler had a title of a judge, an interpretation suggests that at that time the ruler also became the supreme judge in the state and that that judicial authority was the most prominent one, hence the title.

That information can be put into relation to the monk Simeon's, the erstwhile a great mayor, Stefan Nemanja, Hilandar Charter where Rad's and George's judicature were mentioned. That meant that in this case the process of providing peace shifted from the social community to the Vlach elders as their supreme judges.

However, it did not mean that the rulers or the Vlach elders adjudicated disputes but that they became the highest judicial instance.

KEY WORDS: Judge Drosaico, the Narentines, judicature, supreme judge, the Vlach judicature.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons

Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 3.0 (CC BY-NC-ND | 3.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported licence (CC BY-NC-ND 3.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>).